

ОСОБЛИВОСТІ АНГЛО-УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ ВІЙСЬКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Старух В. О.

старший викладач кафедри філології, перекладу та стратегічних комунікацій

Національна академія Національної гвардії України

майдан Захисників України, 3, Харків, Україна

orcid.org/0000-0002-3194-2389

viktoriia.starukh@gmail.com

Ключові слова: *переклад, багатозначність, військова лексика, військовий термін, термінологічні еквіваленти.*

У статті окреслено особливості англо-українського перекладу військової термінології. Акцентовано увагу на тому, що кожна з армій світу має свою специфіку, яка проявляється не лише на структурному та організаційному рівнях, а й у військових звичаях і традиціях. Ця специфіка відбивається і на мовному рівні, особливо на творенні та функціонуванні військових термінів. Визначено актуальність теми дослідження, що зумовлена труднощами, які виникають щодо розуміння та перекладу військової термінології, а також зміною словникового запасу військовослужбовців у зв'язку з технічним прогресом та реформуванням військ.

У статті окреслені поняття військової термінології та військового терміна. Так, військова термінологія є систематизованою, стандартизованою та гармонізованою сукупністю військових термінів. Військовий термін являє собою слово (словосполучення або скорочення), яке за певними ознаками позначає предмет (явище, процес) у сфері діяльності військових та потребує знаходження відповідного еквівалента в мові перекладу.

Визначено, що наявні три групи військових термінів з точки зору труднощів їх розуміння та особливостей перекладу: терміни, що позначають іноземні реалії, ідентичні українським; терміни, що позначають іноземні реалії, відсутні в українській дійсності, але мають загальноприйняті українські термінологічні еквіваленти; терміни, що позначають іноземні реалії, відсутні в українській дійсності і які не мають загальноприйнятих українських термінологічних еквівалентів.

У результаті дослідження виявлені особливості англо-українського перекладу військових термінів та труднощі, які виникають у його процесі. Серед проблем визначено такі як багатозначність, яка зумовлена неоднорідністю військової термінології, складність у розпізнаванні терміна й відокремлення його від загальноповживаного слова, неналежне врахування прагматичного аспекту, адже фонові знання, контекст висловлювання сприяють кращій трансляції повідомлення.

Перспективою подальшого дослідження є виявлення особливостей перекладу українських військових термінів англійською мовою.

PECULIARITIES OF ENGLISH-UKRAINIAN TRANSLATION OF MILITARY TERMINOLOGY

Starukh V. O.

*Assistant Professor at the Department of Philology, Translation and Strategic Communications
National Academy of the National Guard of Ukraine
Zakhysnykiv Ukrainy sq., 3, Kharkiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-3194-2389
viktorii.starukh@gmail.com*

Key words: *translation, polysemy, military vocabulary, military terms, terminological equivalents.*

The article examines peculiarities of English-Ukrainian translation of military terminology. It is highlighted that an army of every country in the world has its specificity which appears at the structural and organizational levels as well as in the military customs and traditions. The specificity also influences the language level, especially the formation and the use of military terms.

The topicality of the research is caused by the difficulties which hinder understanding and translating of military terms, and also by the changes of vocabulary of servicepeople due to the technological progress and reformation of forces.

The article outlines the definitions of military terminology and a military term. Thus, military terminology is a systemized, standardized and harmonized set of military terms. A military term is a word (a phrase or a shortening) which, by certain characteristics, denotes an object (a phenomenon, a process) in the military sphere and requires to find an appropriate equivalent in the target language. It is identified that there are three groups of military terms regarding the difficulties in understanding and translating: terms denoting foreign realia, same to the Ukrainian ones; terms which denote foreign realia, absent in the Ukrainian reality but at the same time they have widely accepted Ukrainian terminological equivalents; terms which denote foreign realia, absent in the Ukrainian reality, and which do not have widely accepted Ukrainian terminological equivalents.

The findings of the research are the peculiarities of English-Ukrainian translation of military terms and consequential difficulties. Among the problems which are faced during the process of translation are polysemy caused by the heterogeneity of military terminology, difficulties in determining a term and differentiating it from a common word, inadequate perception of pragmatic aspect since both background knowledge and context improve the quality of message transmission. The prospect for the further research is to identify peculiarities of Ukrainian-English translation of military terms.

Постановка проблеми. Військова лексика віддзеркалює вплив як зовнішніх, так і внутрішніх факторів. Технологічний розвиток, своєю чергою, зумовлює швидке та безперервне поповнення термінологічної лексики. Крім того, військова лексика є різновидом спеціальної лексики. Вищезазначені фактори, беззаперечно, впливають на появу певних труднощів під час перекладу, що зумовлює **актуальність** дослідження особливостей перекладу військової термінології.

Мета і завдання статті. Мета дослідження – виявити особливості англо-українського перекладу військової термінології. Для досягнення поставленої мети необхідно розв’язати таке коло конкретних завдань:

– окреслити визначення понять «військова термінологія» та «військовий термін»;

– з’ясувати специфіку військової термінології як перекладацької проблеми;

– визначити особливості відтворення військової термінології в англо-українському перекладі.

Об’єкт дослідження – військова термінологія.

Предмет дослідження – особливості англо-українського перекладу військової термінології.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивченням особливостей військової лексики займалися такі вчені, як В.В. Балабін, Л.Л. Нелюбін, А.А. Дормідонтов, О.А. Васильченко, Г.М. Стрелковський. Зважаючи на зацікавлення проблемою термінології, цілком природно, що визначення поняття «військова лексика» розглядається з кількох точок зору.

У нашому дослідженні ми зупинимося на визначенні військової лексики Л.Л. Нелюбіна,

який розглядає її з позиції військового перекладу та класифікує на три основні групи: військову термінологію, військово-технічну термінологію та емоційно забарвлену військову лексику [1, с. 13].

Також вважаємо за необхідне дати визначення двом поняттям – «військова термінологія» та «військовий термін».

Військова термінологія – це систематизована (упорядкована й структурована), стандартизована (унормована) та гармонізована (узгоджена на міжвідомчому або міждержавному рівнях) сукупність військових термінів [2, с. 13].

Військовий термін – слово, словосполучення або скорочення, що позначає предмет (явище, процес) у сфері діяльності військ за ознаками номінативності, репрезентативності, однозначності, унормованості, семантико-стилістичної нейтральності та інваріантності, потребує обов'язкового рішення у перекладі [2, с. 13].

Є три групи військових термінів з точки зору труднощів їх розуміння та особливостей перекладу [2, с. 15–17]: 1) терміни, що позначають іноземні реалії, ідентичні українським, наприклад: *artillery* – *артилерія*; 2) терміни, що позначають іноземні реалії, відсутні в українській дійсності, але мають загальноприйняті українські термінологічні еквіваленти, наприклад: *Army National Guard* – *Національна гвардія сухопутних військ*; 3) терміни, що позначають іноземні реалії, відсутні в українській дійсності і які не мають загальноприйнятих українських термінологічних еквівалентів, наприклад: *clothing allowance* – *грошова надбавка на одержання форми одягу*.

Отже, перейдемо до практичних результатів дослідження. Матеріалом нашого дослідження слугував словник військових термінів [3].

Багатозначність – одна з основних проблем, яка виникає під час перекладу військових термінів. І хоча більшість термінів мають усталені загальноприйняті еквіваленти, аналіз військової термінології свідчить про те, що переклад може залежати від контексту. Наприклад, *squadron* може перекладатися як *розвідувальний батальйон*, *ескадрилья (авіаційна)*, *ескадра (кораблів)*; *battery* – як *батарея*, *дивізіон (artillery battalion)*.

Значна кількість термінів у військових матеріалах вимагає від перекладача перш за все розпізнати ці терміни, не залишивши їх без уваги, не переплутавши із загальноживаними словами. Наприклад, у військовому контексті *theatre* – це *театр бойових дій*; *staff* – це *особовий склад штабу* або *штаб*.

Зважаючи на контекстуальне значення, переклад військової термінології набуває певних особливостей. Так, термін *missile* використовується у значенні не тільки *керованої ракети*, а й *ракетного комплексу*. Наприклад: *The primary weapon*

system on the BSFV is the Stinger missile. – *Головною зброєю бойової машини «Бредлі», яка використовується в зенітному варіанті, є ПЗРК (переносний зенітно-ракетний комплекс) «Стінгер».*

Термінологічні словосполучення, які в своєму складі мають елемент *mechanized*, можуть викликати певні труднощі під час перекладу. Самостійно цей термін має значення *механізований*. Так само він перекладається у складі словосполучень *mechanized division* та *mechanized brigade*. Проте у разі позначення піхоти як роду військ (*mechanized infantry*) та військових формувань від батальйону та нижче (*mechanized infantry battalion*, *mechanized infantry company*, etc.) використовується термін *мотопіхота*, *мотопіхотний*. Це пов'язане з тим, що формування від батальйону та нижче є зазвичай лише мотопіхотними, а у склад бригади, і тим паче дивізії, можуть входити частини та підрозділи інших механізованих родів військ, наприклад, танкові.

Термін *cavalry* означає не тільки кавалерію, тобто військовослужбовців, які пересуваються та ведуть бойові дії на конях. Зараз під цим терміном розуміють військовослужбовців (як окремих, так і в складі формувань), які пересуваються і ведуть бойові дії не лише на конях, а й на броньованих транспортних засобах (БМП, БРМ тощо). Отже, *cavalry* – це найбільш загальний термін на позначення військовослужбовців та військових формувань, головними завданнями яких є забезпечення охорони інших формувань, ведення розвідки та економія сил та засобів. У сучасній американській армії такі формування входять до складу бронетанкових військ. Беручи до уваги, що одним з основних завдань таких формувань є розвідка, часто під час перекладу їх передають як *розвідувальні формування*. *Armored cavalry* здебільшого перекладається як *бронекавалерійський*, якщо знаходиться у складі *armored cavalry regiment (бронекавалерійський полк)*, і терміном *розвідувальний*, якщо *armored cavalry squadron (розвідувальний батальйон)*.

Термін *Signal Corps* в американській армії використовується для позначення роду військ, головним призначенням яких є забезпечення зв'язку. Це сполучення в сучасній українській мові має аналог *війська зв'язку*. Проте в перекладі необхідно враховувати контекст, історичний фактор появи та розвитку терміна. Під час формування цього роду військ, з огляду на невелику чисельність, вони не міг становити окремих рід військ. Тому в історичному контексті *Signal Corps* варто перекладати сполученням *сигнальна служба*.

Варто звернути увагу на переклад термінів *attack* та словосполучень, похідних від нього. *Attack* часто перекладають як *атака*, що здебільшого є неправильним. *Attack* – це або *наступ*, або *удар*, *напад*.

Однак у деяких складних та компонентних термінах, до яких *attack* входить як компонент, допускають його переклад терміном *атака*. Наприклад, *counterattack* – *контратака*; *air attack* – *атака з повітря*, *tank attack* – *танкова атака*. Натомість *атака* як вирішальний етап наступу в англійській мові передається терміном *assault*.

На відміну від української армії, де командувач військовим формуванням визначається як командир, в американській армії використовуються два загальні терміни – *commander* та *leader* та два конкретні – *commanding general* та *commanding officer*. *Leader* використовується лише щодо командирів взводів та інших формувань меншого складу (*platoon leader*, *squad leader*, *team leader* etc.). В інших випадках використовується *commander*. Це зумовлюється тим, що в підпорядкуванні *commander* є інші командири в офіцерському званні, а в підпорядкуванні *leader* – ні.

Словосполучення *commanding general* та *commanding officer* вказують на те, що ці командири мають генеральське або офіцерське звання відповідно.

Термінологічне словосполучення *executive officer (XO)* (посадова особа, яка має виконавчі функції різного плану) використовується для позначення посадової категорії військовослужбовця в певних умовах, а саме: в бригаді, батальйоні та роті. Переклад цього терміна залежить від ланки, у якій ця посадова особа виконує свої обов'язки. У бригаді та батальйоні *executive officer* перекладається термінологічним сполученням *начальник штабу*, а в роті, з огляду на те, що там немає штабу, – *(старший) помічник командира*.

Термін *reconnaissance* зазвичай перекладається терміном *розвідка*. Однак під час вибору варіанту перекладу необхідно враховувати той факт, що *reconnaissance* не використовують для позначення поняття розвідка в цілому як виду діяльності зі збору інформації. В англійській мові цей термін зазвичай використовується для позначення дій, спрямованих на отримання відомостей про певну ділянку місцевості, а також відомості про ті формування та об'єкти противника, які знаходяться на цій ділянці. Якщо перед терміном є визначення, то воно вказує на те, якими засобами відбувається розвідка. Наприклад, *ground reconnaissance* – *наземна розвідка*, *air reconnaissance* – *повітряна розвідка*.

Термін *surveillance* в американській армії використовується для позначення одного з видів розвідки. Під ним розуміють отримання розвідувальних відомостей шляхом систематичного контролю (стеження, прослуховування, спостереження) за повітряним простором, земною поверхнею, підводним середовищем або окремими об'єктами, при цьому контроль відбувається зазвичай із використанням технічних засобів. Отже, якщо

surveillance відбувається за допомогою засобів звукової розвідки, то найбільш адекватним варіантом перекладу буде *звукова розвідка*; засобів фотографування – *фоторозвідка*; оптичних засобів – *оптичне спостереження*; радіотехнічних засобів – *радіотехнічне спостереження (розвідка)* тощо. Тому одного варіанту перекладу немає. Найчастіше використовується *розвідка спостереженням*.

Терміни *assigned* та *attached* у позначенні військових формувань іноді перекладаються однаково – *доданий*, однак між ними є різниця. *Assigned* – *доданий з введенням у штатну структуру, приєднаний до складу тимчасово, призначений на посаду у штат тимчасово*. *Attached* означає *доданий, приєднаний до складу тимчасово, на період вирішення певного завдання, прикомандирований, без введення у штатну структуру*. Ці два терміни позначають дію, а точніше її завершення. Для позначення стану використовується термін *organic*, що перекладається як *штатний, який входить у склад на постійній основі*.

Під час перекладу терміна *performance* варто пам'ятати, що в ньому міститься додаткове значення, яке можна передати як реальні показники якого-небудь технічного засобу під час виконання практичного завдання. Залежно від того, що визначено в тексті оригіналу, в перекладі можна або підкреслити цю особливість (наприклад, *експлуатаційні якості*), або використати загальний термін *тактико-технічні характеристики*.

Особливістю англійської мови є те, що багато абстрактних слів та висловів можуть мати конкретні значення. Наприклад, *firepower* та *combat power* в абстрактному значенні мають переклад *вогнева міць* та *бойова міць*, проте в конкретному значенні перекладаються як *вогневі засоби* та *бойові сили та засоби*.

Для характеристики танків в армії США використовується вираз *lethal firepower*. Слово *lethal* у цьому разі не має жодного стосунку до свого безпосереднього варіанту перекладу – *смертельний*. Цей термін варто перекладати як *вогнева міць*.

Варто чітко розрізняти два різні термінологічні словосполучення *rear area* та *support area*. Перше перекладається як *тиловий район* та є частиною смуги бойових дій, наприклад, дивізії, найбільш віддаленої від ворога (географічна ознака). Друге – *район тилового забезпечення*, призначений для розміщення частин та підрозділів тилу (функціональна ознака).

Розглянемо також переклад термінів *to clear*, *to breach* та *to reduce*, які також можуть викликати труднощі в перекладі. Перший із них за своїм значенням є найбільш загальним та означає *повне усунення перешкод*. Якщо йдеться про міни – *повне розмінування, повна ліквідація мін у*

певному районі. *To breach* означає *робити в перешкодах проходи*, тобто подолати їх частково, а не повністю знищити. Під *робити в перешкоді проход* мається на увазі цілий комплекс дій, головними з яких є розвідка перешкоди, підготовка відповідної документації, сам процес, перевірка його безпеки та позначення на місцевості. Для позначення етапу, коли проход безпосередньо робиться, використовується термін *to reduce (reduction)*, який означає *максимальне зниження захисних якостей перешкоди*.

Також для мінних загороджень в англійській мові використовується ще один термін – *to demine (demining)*, який означає *розмінування всієї території*, а не тільки мінних полів.

Англійський термін *obstacle* може перекладатися як *перешкода* або *загородження*. При цьому варто пам'ятати, що під перешкодою розуміють природний бар'єр на шляху, а під загородженням розуміють інженерні (тобто штучні, спеціально встановлені або сконструйовані) засоби та споруди, які застосовуються з метою сповільнення або зупинки військ противника. Крім того, семантичне поле терміна «перешкоди» ширше, адже всі перешкоди поділяються на природні (*existing obstacles*) та штучні (*reinforcing obstacles*), а загородження входять до категорії штучних перешкод.

Для уточнення терміна *obstacle* в англійській мові використовуються різні означення: *existing, reinforcing, manmade, artificial, natural* та *cultural*. Значення та переклад перших двох уже зазначені вище. Визначення *manmade* та *artificial* указують на те, що перешкоди є *штучними* і належать до загороджень. *Natural* та *cultural* використовуються для позначення природних перешкод та вказують на їх походження: *природного походження* та *які виникли в результаті життєдіяльності людини* (проте не спеціально для військових цілей) відповідно.

Також термін *obstacle* часто використовується для позначення певних видів загороджень. Напри-

клад, *concrete obstacle, log obstacle* та *steel obstacle* перекладаються як *бетонні, дерев'яні та сталеві надобби* відповідно.

Висновки та перспективи подальших розробок. У результаті дослідження виявлені особливості англо-українського перекладу військових термінів та труднощі, які виникають у його процесі. Під час перекладу військових термінів перекладачеві необхідно враховувати низку факторів: багатозначність; складність у розпізнаванні терміна й відокремлення його від загальноживаного слова; врахування прагматичного аспекту.

Перспективою подальшого дослідження є виявлення особливостей перекладу українських військових термінів англійською мовою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Военный перевод и его особенности / Л.Л. Нелюбин, А.А. Дормидонтов, А.А. Васильченко. Москва : Воениздат, 1981. 443 с.
2. Балабін В.В. Теоретико-концептуальні основи військового перекладу. *Філологічні трактати. Мовознавство*. 2018. Том 10, № 1. С. 7–18.
3. Bowyer R. Campaign. Dictionary of military terms. 3rd edition. Macmillan, 2004. 288 p.

REFERENCES

1. Neliubin, L.L., Dormidontov, A.A., Vasilchenko, A.A. (1981). Military translation and its peculiarities [Voennyi perevod i ego osobennosti]. Voenizdat.
2. Balabin, V.V. (2018). Theoretical and conceptual ground of military translation [Teoretyko-kontseptualni osnovy viiskovoho perekladu]. *Philological tractaty. Movoznavstvo*, Vol. 10 (1). Pp. 7–18.
3. Bowyer, R. (2004). Campaign. Dictionary of military terms. 3rd ed. Macmillan.